

MOTIVACIJA U OBRAZOVANJU ODRASLIH: OD ZAPOŠLJAVANJA DO NAČINA REALIZACIJE¹

Ovaj rad je fokusiran na razvoj savremenih saznanja o problemu motivisanja odraslih za obrazovanje i obučavanje. Baziran je na rezultatima obimnog empirijskog istraživačkog projekta realizovanog u Francuskoj u periodu od 1997. do 1999. godine².

Ključne reči: motivacija odraslih, obrazovanje odraslih, obučavanje odraslih, procesi motivacije, performansa.

Uvod

Razlozi za istraživanje motivacije odraslih za obrazovanje i obučavanje u Francuskoj leže, prvo, u fenomenu opšteg rasta zahteva za razvojem kompetencija (i za zaposlene i za nezaposlene) koji se suočava sa stagnacijom, ponekad i gubitkom javnih i privatnih fondova. Zatočeni u ovoj dvostrukoj sprezi, nastavnici, stručnjaci za razvoj ljudskih resursa, menadžeri i sami radnici iznalaze nove načine razvoja

¹⁾ Rad je sa dozvolom autora u celosti pre(tampan i preveden iz publikacije Sork, T.J., Chapman, V.L. and St. Clair, R., Eds. (2000), AERC 2000: An International Conference, Proceedings of the 41st Annual Adult Education Research Conference, British Columbia, June 2-4, Vancouver: University of British Columbia., u kojoj je objavljen pod naslovom "Motivation in Adult Education: From Engagement to Performance".

²⁾ Istraživanje je pokrenuto i realizovano pod okriljem Interface-Recherche, neprofitne istraživačke organizacije smeštene u Parizu, specijalizovane za istraživanja obučavanja i razvoja ljudskih resursa. Ovo istraživanje je omogućeno zahvaljujući saradnji u realizaciji i finansijskoj pomoći tri industrijske kompanije (Renault, EDF-GDF i RATP) i najveće institucije za obučavanje odraslih u Francuskoj (AFPA, Association for Adult Professional Training). Posebnu pomoć u istraživanju pružili su nam prof. Žak Obre (Jacques Aubret), nekadašnji profesor Univerziteta u Lili 3 (Université Lille 3), sada angažovan na Nacionalnom institutu za rad i profesionalnu orijentaciju (CNAM-INETOP, National Institute for the Study of Work and Vocational Orientation), Fabijan Fenuje (Fabien Fenouillet), predavač na Univerzitetu u Lili 3 (Université Lille 3), Danijel Kartije (Daniel Chartier), viši istraživač u Asocijaciji za profesionalno obučavanje odraslih (AFPA, Association for Adult Professional Training) i Karin Degaja (Carine Degallaix) istraživač-asistent na Interface-Recherche. Autor je istraživanje, tokom njegovog znatnog dela, obavio sa svoje dualne pozicije upravnika Interface Recherche i vanrednog profesora na Univerzitetu u Lili 1 (Université Lille 1). On je sada profesor obrazovanja odraslih na Univerzitetu Pariz 10, Nanter (Université Paris X – Nanterre).

korporativnog znanja i veština bez neophodnog zasnivanja na formalnim, novčano potpomaganim programima obučavanja. Beleži se uspeh koncepata kao što su informalno učenje, organizacija koja uči, samousmereno učenje, učenje o radu itd. Takođe, narasta i pritisak za uključivanjem zaposlenih u poboljšavanje radne performanse i, shodno tome, i u samostalno upravljanje sopstvenim kvalifikacijama. Socijalni i ekonomski pritisak na organizacije je na taj način „prirodno“, kao urgentna, otvorio pitanja o individualnoj motivaciji za rad i učenje.

Drugo, tokom poslednjih 25 godina, većina novih praktičnih rešenja u obrazovanju odraslih polazila je od činjenice o „dobrovoljnosti za učenje“ odraslih. Danas smo sve manje sigurni u ono što smo smatrali očiglednim u drugačijem socijalnom i istorijskom kontekstu, a ponekad to u potpunosti i odbacujemo. Osim toga, kako se razvijaju novi pristupi učenju, u situacijama u kojima se očekuje bilo kakav rezultat, zahteva se sve veća i veća posvećenost samih učenika. Na taj način, odrasli se sve više i više „mobilizuju“ za uključivanje u obučavanje, pri čemu nisu nužno „motivisani“ za učenje.

Dok se „nova obnova obrazovanja“ (A „*new educational deal*“) oblikuje pred našim očima, istraživači, stručnjaci i praktičari se uključuju u preispitivanje motivacije i delovanje na području obrazovanja i učenja odraslih.

Predstavljeno istraživanje projektovano je tako da se suoči sa ovim zadacima i u teorijskom i u empirijskom smislu. Tekst će se fokusirati na dva ključna aspekta istraživanja: prezentaciju teorijskog modela motivacije u obrazovanju odraslih i opšta razmatranja o najvažnijim rezultatima istraživanja.

Prezentacija teorijskog modela

Istraživačke paradigme i motivacija odraslih za učenje

U teorijskom smislu, ovaj istraživački projekat zasnovan je na interaktivnoj perspektivi ljudske motivacije, koja se smatra "hipotetičkim konstruktom korišćenim za opisivanje spoljašnjih i unutrašnjih sila kojima se objašnjavaju početak, snaga, direkcija i perzistencija aktivnosti" (Vallerand & Thill, 1993). Prema ovom stanovištu, motivisanje ljudi mora se posmatrati kao „trenutni presek“ odnosa koji su međusobno uspostavljeni u datom kontekstu, za određeni vremenski period između osobe i njenog/njegovog okruženja ili dela okruženja. Ovaj koncept motivacije izvodi nas iz drugih teorija koje naglašavaju ulogu jedinstvenih procesa ljudskog delovanja, bez obzira da li je ono locirano unutar individue ili unutar njenog/njegovog okruženja. Na primer, konvencionalne biheviorističke ili sociološke teorije sa jedne, i psihoanalitičke i striktno kognitivističke teorije, sa druge strane, ocrtavaju jasnu liniju između efekata spoljašnjih i unutrašnjih procesa do tačke razumevanja druge strane jednačine.

Prva faza istraživanja vodila nas je ispitivanju istraživanja o problemima motivacije odraslih za učenje, participacije u obrazovanju odraslih i učenja odraslih. Ispitivanje nas je dovelo do odbacivanja ranijih paradigmi o ljudskoj motivaciji i delovanju koje su ranije pomenute, i do koncentrisanja na socio-kognitivnu psihologi-

ju, kao istraživačku paradigmu, koja je usklađena sa našim interaktivnim viđenjem problema.

Psihologija obrazovanja nas je dugo učila da je motivacija neophodan čini-lac učenja. Ali, teorije motivacije, sve do nedavno, bile su od neznatne pomoći za razumevanje i facilitaciju učenja odraslih, posebno u istraživanjima sprovedenim u Francuskoj (Carré, 1997), sa nekim značajnim izuzecima (Nuttin, 1987). Danas, sa razvojem socio-kognitivnih teorija učenja i motivacije, uglavnom iz anglo-američki orijentisane literature (Bandura, 1997, Deci 1995, Weiner 1992, Vallerand et Thill, 1993), andragozi crpu saznanja iz opširnih, konzistentnih, teorijski zasnovanih istra-živanja. Lagano se razvija nova vizija o motivaciji odraslih za obrazovanje i njenom uticaju na učenje.

U ovom istraživanju, sa pomenutom teorijskom osnovom, model motivacije odraslih za uključivanje u obučavanje je razvijen oko dve osnovne komponente: obnovljenog obrasca motiva i trojake vizije procesa motivisanja.

Obrasci motiva

U pogledu motiva, kombinacija pregleda literature i empirijskih posmatranja dovela nas je do sledećeg konstrukta: Motivi odraslih za participaciju u obrazovanju odraslih izgleda da slede četiri glavne orijentacije, derivirane iz Hulove (Houle, 1961) inicijalne vizije, organizovane oko dve ose.

- Oko prve ose, motivi su orijentisani ka intrinzičkoj ili ekstrinzičkoj orijen-taciji (Deci, 1985);
- Oko druge ose, motivi su orijentisani na učenje ili participaciju (u prvom slučaju, mehanizam za pokretanje motiva je sticanje znanja ili veštine; u drugom slučaju, mehanizam za pokretanje motiva su drugi ciljevi, kao što su zabava, zarada, izbegavanje dosadne aktivnosti...)

Kombinacija ovih orijentacija i osa, i empirijske analize motiva odraslih za uključivanje u obučavanje, produkovala je deset specifičnih motiva koji su označeni na sledeći način. Jedan je intrinzički i na učenje orijentisan („epistemološki”); dva su intrinzička i na participaciju orijentisana („socijalno-afektivni” i „hedonistički”). Tri su ekstrinzička i na participaciju orijentisana („ekonomski”, „derivativni” i „propisani”); dva su ekstrinzička i na učenje orijentisana („personalno-operacionalni”, „profesio-nalno-operacionalni”). Dva su ekstrinzička i orijentisana bilo na učenje ili na parti-cipaciju („vokacionalni” i „na identitetu zasnovani”).

Bila bi šteta ne naglasiti činjenicu da se, u okviru ovakve osnove, motivi iz privremenih obrazaca motivacije ne mogu asimilovati bilo u permanentne dimenzije selfa, ili u trajne indekse „razumevanja” obučavanja, niti čak u stabilne karakteristike motivacije osobe za određeni sadržaj učenja. Motivi su, na osnovu toga: višestruki, promenljivi i kontingentni s obzirom na životni kontekst individue.

Motivacioni proces

Drugi aspekt teorijskog modela direktno je ocrtan na osnovu analize radova iz psihologije obrazovanja i njihove primenljivosti kako na ovo područje, tako i na

istraživačku paradigmu. Za kreiranje našeg modela tako su identifikovana tri koncepta. Naš istraživački konstrukt motivacije odraslih za uključivanje u obučavanje ustanovljen je na osnovu kombinacije motiva i sledeća tri međusobno isprepletana procesa:

- razumevanja kompetencije (ili samo-efikasnosti), bazirane na Bandurinom (Bandura, 1997) socio-kognitivnom viđenju ljudskih aktivnosti;
- samodeterminacije, zasnovane na Dekijevoj (Deci, 1995) konceptualizaciji motivacije i
- projektne formulacije, kako je formalizovano Nuttinom (Nuttin, 1987) teorijom ljudske motivacije, uključujući razumevanje instrumentalnosti delovanja.

Za testiranje ovog modela, komparaciju rezultata o uključivanju u obučavanje među varijetetom odraslih i za analizu odnosa između motivacije i performanse u obučavanju odraslih sprovedeno je empirijsko istraživanje u tri faze:

- Kvalitativno ispitivanje: o prirodi uključivanja u projekat intervjuisan je 61 odrasli ispitanik, koji se uključivao u program obučavanja. Nakon probne serije intervju izrađena je tabela u kojoj se razlikovalo sedam različitih situacija obučavanja. Analiza sadržaja izvršena je korišćenjem „doubleblind“³⁾ procedure, a zatim je izvršena i validacija neznatno modifikovanog inicijalnog modela.
- Dizajn instrumenta: kreiran je instrument sačinjen od 143 testirana ajtema Likertovog tipa na koje je reagovalo 400 odraslih u dva različita konteksta obučavanja, što je vodilo znatnoj redukciji druge verzije (69 ajtema) sa zadovoljavajućom unutrašnjom validnošću (Carré et al., 2000).
- Kvantitativno istraživanje: druga verzija instrumenta obuhvatala je 2500 odraslih u devet različitih konteksta (završeno 1999. godine). Izvršena je statistička analiza i dobijeni su rezultati u sledećim oblastima:
 - Deskriptivni podaci: varijacija različitih aspekata motivacije u skladu sa socio-demografskim varijablama (starosna dob, pol, statističke procesne kontrolne varijable - SPC, status aktiviteta, itd).
 - Analize korelacije među različitim varijablama motivacije (motivi, percepcija kompetencije, samo-determinisanost, projektna formacija).
 - Relacije inicijalne motivacije i finalne performanse u obučavanju.

³⁾ Istraživačka procedura u kojoj ni ispitanik, niti osoba koja obavlja intervju ne znaju ništa o kontrolnoj grupi niti o cilju i zadacima istraživanja tokom njegovog celokupnog trajanja (prim. prev).

Zaključna razmatranja o osnovnim rezultatima – kvantitativno istraživanje

Ukratko ćemo sumirati rezultate istraživanja u pet podpoglavlja: profil populacije, analiza motiva, procesi motivacije, performansa, zaključci i implikacija na pedagošku praksu istraživanja obrazovanja odraslih.

Profil populacije

Finalna verzija instrumenta poslata je na adrese 2500 odraslih koji nisu još započeli sa obukom u programima različitog trajanja, o različitim problemima, u različitom organizacionom (kompanije i centri za obučavanje) okruženju (javno, polu-javno, privatno), u koje su se tek uključili. Vraćeno je 1548 upitnika, od kojih je 1139 u potpunosti popunjeno i korišćeno za delikatniju statističku analizu.

Istraživački uzorak ($n=1548$) činili su bilo stalno zaposleni, bilo nezaposleni u jednoj od sledećih šest organizacija: dve velike industrijske kompanije (za proizvodnju automobila i elektronska industrija), veliko javno transportno preduzeće, najveći centar za obučavanje u Francuskoj, odeljenje za permanentno obrazovanje jednog univerziteta i volonterska organizacija. Respondenti su uglavnom bili muškarci (62,7%), globalno gledano mlađi od celokupne populacije zaposlenih u Francuskoj (64,7% bilo je mlađe od 40 godina), koji žive u različitim porodičnim uslovima, sa ili bez dece, neznatno nižeg obrazovnog nivoa od referentne grupe u Francuskoj. Profesionalni status bio je distribuiran na sledeći način: 21,7% bili su manuelni radnici, 28,5% službenici (*white collar*), 35,6% tehničari/inženjeri, 11,4% upravljači. Dve trećine istraživane populacije u tom trenutku je bilo zaposleno (35,1% bili su nezaposleni). Kursevi na koje su se respondenti prijavili varirali su po dužini od tri do više od sto dana i bili posvećeni jednom od sledećih sedam područja: vokacijska orijentacija, korišćenje kompjutera, sekretarski poslovi, personalni razvoj, tehnička obuka, kultura, menadžment i razvoj ljudskih resursa.

Sve u svemu, ovaj presek respondenata bio je veoma blizak celokupnoj populaciji odraslih koji se obrazuju, i predstavljao stratifikovani (ali ne i, striktno gledajući, reprezentativan) uzorak.

Analiza motiva

Komparativna analiza (rang 1 i 2) vodila je sledećim zaključcima: tumačeni motivi bili su jači kod žena nego kod muškaraca, gotovo svuda, posebno u kompanijama. Starosna dob imala je mali uticaj na motive, kada je uzimana u obzir organizacija. Porodični status imao je diskretnu, ali interesantnu ulogu u tumačenju motiva: kada su respondenti živeli sami, bez dece, ili čak i sa njima, njihovi motivi su bili znatno snažniji nego kod osoba koje su živele sa partnerom.

Radni status (zaposlenost/nezaposlenost), nivo kvalifikacija, profesionalni status, tip obuke, trajanje kursa i organizacija imali su značajne, ali kombinovane efekte na motive, što je rezultiralo jasnom distinkcijom na dve grupe, koje su otkrivene faktorskom analizom.

Prvi klaster grupisao je oko sebe starije, uglavnom zaposlene, kvalifikovanije respondente locirane u kompanijama, sa višim profesionalnim statusom. Prevalentni motiv za ovu prvu kategoriju bio je operacionalno-profesionalni, dok su svi ostali motivi znatno niže rangirani. Kao potpuna suprotnost, oko drugog klastera grupisali su se mlađi, lošije kvalifikovani, uglavnom nezaposleni pojedinci sa nižim profesionalnim statusom. U ovoj drugoj grupi znatno su dominantniji svi drugi motivi za uključivanje u obuku osim „operacionalno-profesionalnog”.

Procesi motivacije

Trenutno dostupni podaci⁴⁾ izgleda da ukazuju na sledeće zaključke:

Razumevanje odnosa kompetencije i obuke izgleda da je bilo nešto izraženije kod muškaraca nego kod žena (posebno u interakciji sa organizacijom) i postepeno je opadalo sa starosnom dobi, da bi se delimično povratilo nakon 50. godine. Razumevanje kompetencije znatno je raslo sa nivoom obrazovanja i profesionalnim statusom, ali samo u interakciji sa organizacijom. Ni porodični, ni radni status (zaposlenost/nezaposlenost) nisu pokazali nikakvu značajnu korelaciju sa razumevanjem kompetencije.

Samodeterminacija je značajno varirala s obzirom na organizaciju, pol (žene su bile neznatno više samodeterminisane u svim, osim u jednoj organizaciji). Ni starosna dob, porodična situacija ili nivo obrazovanja nisu imali uticaja na samo-determinisanost, iako je ona varirala s obzirom na radni i profesionalni status, ali samo u interakciji sa organizacijom. Poslednje, ali ne manje važno, samo-determinisanost je rasla sa dužinom trajanja kursa, i samostalno i u kombinovanom delovanju sa organizacijom.

Značaj i instrumentalnost obučavanja u okvirima individualnog projekta izgleda da je povezana sa nekoliko varijabli: organizacijom (gde su kompanije rangirane niže od centara za obučavanje), polom (žene su se pokazale više projektno-orijentisanim od muškaraca u pet od šest okruženja), starosnom dobi (iako statistički značajan, efekat godina na projektnu formulaciju deluje diskretno i neregularno), radnim statusom, porodičnim statusom i trajanjem kursa (koji se, kao što se moglo i pretpostaviti, pokazao izuzetno značajnim). Analiza nivoa obrazovanja, profesionalnog statusa i trajanja kursa nije pokazala značajne jednostruke efekte na projektnu formulaciju.

Motivacija i performansa

Nađeno je samo nekoliko značajnih rezultata u pogledu povezanosti motivacije odraslih za uključivanje u obuku i konačnih rezultata kursa. 345 osoba koje su popunile upitnik o motivaciji bilo je ocenjeno na kraju obuke, te su njihovi rezultati korelirani sa merama inicijalne motivacije. Osim za jednu značajnu vezu između projektno formulacije i rezultata u jednoj organizaciji, nekolicina uspostavljenih veza bila je uglavnom negativna ... što je neko bio motivisaniji na početku obuke, to je imao

⁴⁾ Dodatne analize obavljane su u momentu kada je ovaj tekst pisan, tako da su definitivni rezultati bili dostupni u materijalu za AERC Konferenciju.

lošije rezultate na njenom kraju! Povrh tih razočaravajućih rezultata, još nas je više iznenadilo to što je nađen neznatan uticaj bilo koje socio-demografske varijable na rezultate obuke. Zbog toga je istraživački tim ponovo analizirao uslove, kriterijume i sistem beleženja korišćen u evaluacionoj proceduri istraživanog područja i zaključio da se, osim tradicionalne nejasnoće procedure ocenjivanja u Francuskoj u većini situacija u obrazovanju odraslih, moraju uzeti u obzir i tri dodatna izvora koja na njega utiču. Prvo, kriterijum evaluacije i procedura beleženja uopšteno posmatrajući, nisu validni; drugo, u jednoj od organizacija, najuspešniji učenici su kurs napustili tokom njegovog trajanja da bi započeli nov posao, i tako bili izostavljeni iz evaluacije; treće, u jednoj od organizacija, razlike među ocenama su bile toliko nejasne da među polaznicima nije mogla da se ustanovi značajna razlika u terminima performanse.

Sve u svemu, neophodna su dalja istraživanja povezanosti motivacije odraslih za uključivanje u obuku i konačnih rezultata kursa, jer dosadašnja istraživanja nisu uspeła da pokažu ni prisustvo, ni odsustvo takve veze.

Zaključci i implikacije

Osim razočaravajućeg nedostatka rezultata o pretpostavljenoj vezi između inicijalne motivacije i finalne performanse, koja jasno poziva na dalja istraživanja korišćenjem standardizovanih uslova i instrumenata za evaluaciju, ovo istraživanje je, po nekoliko osnova, obogatilo naše znanje o fenomenu motivacije odraslih koji se uključuju u obuku.

- Kompletna, validna lista motiva, organizovanih oko dve dvostruke orijentacije razjasnila je naše viđenje razloga zbog kojih se pojedinci uključuju na kurseve obrazovanja odraslih.
- Teorijski model motivacije odraslih za obrazovanje konstruisan je na osnovu savremenog, socio-kognitivnog gledišta, a njegova validacija je izvršena kroz seriju od 61 intervjua.
- Model je operacionalizovan i na osnovu njega je sačinjen validan, pouzdan instrument za merenje motivacije.
- Instrument je korišćen za obimno ispitivanje 1548 odraslih koji su tek započinjali kurs obuke, što nam je dopustilo da izvršimo nekoliko vrsta analize.
- Kao rezultat, ustanovljene su brojne razlike među grupama odraslih u pogledu dinamike uključivanja u obuku. Osim uticaja koji na njih imaju socio-demografske varijable kao što su pol, starosna dob, profesionalni status itd, pokazana je i izrazita razlika između dve kategorije odraslih u pogledu njihovog specifičnog motivacionog ustrojstva.
- Rezultati dobijeni predstavljenim istraživanjem, kao i razlike u kombinaciji motiva i procesa motivacije među odraslima uključenim u kurseve obuke, mogu se ponoviti i proširiti i na drugačije okruženje, uz korišćenje predstavljene metodologije i instrumenta sa tri moguća, različita cilja:
- Istraživanja: teorija obrazovanja odraslih može imati koristi od produbljenje analize razloga zbog kojih se odrasli uključuju u obuku. Kompa-

racija rezultata dobijenih sličnom procedurom pod drugačijim uslovima može da obogati našu sliku o motivaciji odraslih za učenje i razvoj.

- Pedagoška praksa: uz pomoć jednostavnog ključa, nastavnici mogu da ponude instrument novim polaznicima programa za obučavanje i na taj način dobiju precizniju, konceptualno izdiferenciraniju viziju svoje grupe, nego korišćenjem konvencionalnih pristupa za analizu potreba. Vreme pripreme kursa, anksioznost nastavnika i potreba za razvojem novog materijala mogu se redukovati takvim pristupom.
- Konačno, instrument i njegov ključ za interpretaciju mogu da se koriste i u proceduri samo-dijagnostikovanja i pruže pomoć odraslima pri odlučivanju o kursu koji će pohađati i refleksiji njihovih dispozicija na to da uče ili ... da ne uče!

Sa engleskog prevela Kristinka Ovesni

Philippe Carré
Université Paris X, Nanterre, France

Motivation in Adult Education: From Engagement to Performance

Abstract

This paper will focus on recent developments on the theme of adult motivation for education and training. It is based on the results of a large empirical research project conducted in France between 1997-99⁵⁾.

Key words: adult motivation, adult education, adult training, motivational processes, performance

⁵⁾ This research was launched and carried out within the framework of Interface-Recherche, a not-for-profit research organization based in Paris and specialized in human resources development and training research. This particular research was made possible thanks to the operational collaboration and financial backing of three industrial companies (Renault, EDF-GDF and RATP) and the largest adult training facility in France (AFPA, Association for Adult Professional Training). The research has greatly benefited from the collaboration of Prof. Jacques Aubret, formerly of Université Lille 3, now at CNAM-INETOP (National Institute for the Study of Work and Vocational Orientation), Fabien Fenouillet, Lecturer at Université Lille 3, Daniel Chartier, Senior researcher at AFPA and Carine Degallaix, Research assistant at Interface-Recherche. The present author conducted the research in his dual position as Director of Interface Recherche and Associate Professor at Université Lille 1 for most of the period. He now is Professor of Adult Education at Université Paris X – Nanterre.

Literatura

1. Bandura, A. (1997), *Self-efficacy, The exercise of control*, New York: Freeman.
2. Carré, P. (1997), Motivations et formation d'adultes: état de la question, *Revue de Psychologie de l'Education*, 2(2), pp. 227-258.
3. Carré, P., Aubret, J., Chartier, D., Degallaix, C., Fenouillet, F. (2000), *Motivations en formation d'adultes: engagement et performance*, Paris: Interface.
4. Deci, E. & Flaste, R. (1995), *Why we do what we do - The dynamics of personal autonomy*, New York: Putnam.
5. Nuttin, J. (1987), Développement de la motivation et formation, *Educational Permanente*, 88-89, pp. 97-110.
6. Vallerand, R. & Thill, E., Dir. (1993), *Introduction à la psychologie de la motivation*, Paris: Vigot.
7. Weiner, B. (1992), *Human motivation*, London: Sage.